

**ЦІННІСТЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

В системі соціального регулювання правовий вплив займає особливе місце, так як є тим необхідним організаційним фактором, за допомогою якого здійснюється регулювання суспільних процесів. Механізм правового впливу — це система, яка може розглядатися у декількох аспектах. Вплив цієї системи на суспільні відносини виражає категорія функцій права [1].

У сучасних умовах при аналізі правових явищ актуальним вдається використання функціонального підходу [2].

При дослідженні проблем сутності будь-якої галузі права обов'язково підкреслюється, що право має загально соціальну цінність, яка повною мірою розкривається через його функції [3].

Констатуючи наявність наукових розробок щодо функцій цивільного права, їх структури та класифікації (праці О. О. Красавчикова, С. Т. Максименко, М. Г. Проніної, Б. І. Пугінського, А. Я. Риженкова, О. М. Садікова, та ін), проблем інформаційної функції цивільного права, інформаційних аспектів права взагалі (праці О. О. Гаврилова, В. М. Кудрявцева, В. М. Лебедева, Д. А. Липинського, О. М. Лощикіна, І. В. Москаленка, А. Г. Михайлянца, Н. М. Оніщенко, М. С. Полевого, М. М. Расолова та ін.), ми стикаємось з цілим рядом проблем, які у повній мірі не відображені у сучасній юриспруденції.

Функція цивільного права може бути визначена як напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права.

«Термін «цивільне право» нерідко вживається не тільки щодо галузі права, але й для позначення сукупності законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини, які належать до предмета цивільно-правового регулювання» [4, 54]. У свою чергу, поширювальне тлумачення поняття «законодавство» є характерним для концепції цивільного права України, де цією категорією охоплюються не тільки закони і підзаконні акти, але також і договори, і звичаї. Зокрема, як випливає з гл. 1 ЦК України, що називається «Цивільне законодавство України», у Цивільному кодексі термін «цивільне законодавство» служить для позначення всієї сукупності норм і правил, які регулюють цивільні відносини. Цивільне право вбирає в себе, а потім видає величезну інформацію про найрізноманітніші явища громадського життя. У ньому міститься велика кількість наукових дефініцій, юридичних формул, історичних і життєвих відомостей, політичних і правових оцінок, правових рекомендацій, заборон, дозволів і т. ін.

Завдяки знайомству з правовими актами багато хто з людей одержують відомості про структуру органів влади, нерідко довідуються, що є істиною, а що є неправдою, що правомірно, а що заборонено, як можна і як не можна вчиняти, які наслідки наступлять внаслідок здійснення того або іншого вчинку.

Інформаційна функція цивільного права — це інформаційний напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та інформаційне соціальне призначення цивільного права. Інформаційна функція цивільного права надає змогу ознайомитися із засобами цивільного права у задоволенні прав і правомірних інтересів осіб, можливостями найкращим чином задовольнити свої потреби, гарантіями суб'єктивних прав, способами їх захисту, можливостями мінімізувати витрати.

Цивільне право — один з найважливіших засобів соціальної інформації, що використовує держава для того, щоб довести певні відомості до всіх суб'єктів права. Причому ця інформація розрахована не тільки на пасивну поведінку громадян, навпаки, найчастіше вона припускає необхідність активної поведінки, приводить до досягнення позитивного результату, до задоволення інтересів учасників цивільних правовідносин.

Перш ніж бути усвідомлено втіленими в поведінці (або, навпаки, свідомо порушеними), юридичні приписи повинні бути сприйняті, зрозумілі адресатами. Тому «інформаційний вплив» цивільного права передує його безпосередньому втіленню (або невтіленню) у реальну поведінку. Інформування адресатів приписів про належну, дозволена або заборонена поведінку, про позитивний результат або санкцію — це перший, початковий етап дії цивільного права на адресатів.

Інформаційні уявлення про цивільне право були б неповними, якщо не брати до уваги ту обставину, що цивільно-правова інформація як фактор, що регулює поведінку, співвідноситься із цілями адресата. Із цього погляду до характеристики цивільно-правової інформації включається важливий аспект — її цінність.

Поняття «цінність інформації» має свої особливості. Ці особливості повинні бути враховані хоча б для того, щоб уникнути змішування інформаційного розуміння цінності, зокрема з такою юридико-соціологічною характеристикою права, як його соціальна цінність.

Тому слід простежити, як трактується категорія цінності інформації в теорії інформації.

Проблема цінності не привертала увагу на ранньому етапі розвитку теорії інформації. Теорія інформації фіксувала увагу лише на кількісному боці повідомлень: обсязі, числі сигналів, пропускній здатності каналу зв'язку і т.д. Такий підхід до інформації пояснювався насамперед практичними завданнями у галузі техніки та інформатики. Він застосовується і зараз, якщо йдеться лише про проблеми передачі інформації, виміру інформаційного навантаження технічного каналу зв'язку і т.ін. Однак при цьому істотно ускладнюються вивчення та вимір соціальної інформації, яка як інформація вищого рівня володіє рядом особливостей. Виникла необхідність запровадження нових понять, таких, зокрема, як цінність, новизна інформації, що не залежать від її формального обсягу. Вимір інформації став тепер неможливий без урахування декількох факторів — самої інформації з усіма її атрибутами, а також суб'єкта — одержувача інформації та його цілей.

Цінністю інформації є її характеристика з погляду її одержувача. Інформація здатна служити досягненню різних цілей, отже, вона — об'єктивний носій цінності, її цінність являє собою єдність суб'єктивного та об'єктивного [5, 129].

Поведінка людей, у тому числі й у сфері цивільного права, характеризується постановкою цілей та їхнім досягненням. При цьому цілі можуть бути різного рівня, а способи їхнього досягнення мають бути оптимальними. Щодо цілей, способів і шляхів їхнього досягнення, у ряді випадків існує невизначеність, незнання, які зникають із одержанням відповідної інформації. Очевидно, що з усієї маси інформації, яку отримує одержувач, цінною, корисною для нього буде лише та частина, що усуває цю невизначеність, містить модель поведінки, придатної для даної ситуації, дозволяє зробити вибір із безлічі можливих і часом однаково ймовірних варіантів, обґрунтовано обрати один із них в результаті цього досягти відповідної мети.

Тому кількість цінної для даного суб'єкта інформації може тому не збігатися із загальною кількістю інформації, що міститься в повідомленні. Природно, що інша частина може бути цінною для іншого суб'єкта або в іншому відношенні.

Використання інформації взагалі складається в оцінці її одержувачем з погляду наміченої мети й у відборі цінної інформації із всієї її маси. Цей процес супроводжується відсіванням непотрібної інформації. Ціль суб'єктом ставиться, як правило, заздалегідь, а вже потім інформація нібито підбирається до неї. Такий відбір припускає певну свободу дій одержувача, що на свій розсуд вирішує, використовувати чи не використовувати ту або іншу інформацію. При цьому будь-яка людина може бути представлена як суб'єкт регулювання, що приймає рішення на основі інформації, що надходить по різних каналах, у тому числі й за допомогою норм цивільного права. В усі ці відносини люди вступають по своїй волі, а змістом таких відносин є усвідомлена, цілеспрямована поведінка учасників суспільних відносин. Під таким кутом зору одержувач з усієї інформації, яка ним отримується, вільний обирати цінну для себе використовувати її за своїм розсудом.

Однак людина з усією своєю умовною сферою впливу входить одним із численних елементів до системи впливу більш високого рівня, у якій керуючий суб'єкт — це держава, а сфера керування — суспільство, зокрема всі ті, кому адресовані правові приписи. Природно, що, будучи включеною до такої системи як керований елемент, людина певною мірою втрачає свободу дій стосовно правової інформації. Його розсуд у цій сфері обмежено самою інформацією — нормами права, що є загальнообов'язковими правилами поведінки, забезпеченими силою державного примусу. Отже, обмеження, що накладається цією особливістю права на сприйняття правової інформації, — звуження свободи відбору інформації.

Одержувач не може просто відкинути правову інформацію як марну, нецінну під тим приводом, що вона повідомляє не вигідний йому спосіб дії або не відповідає, наприклад, наміченій суб'єктом протиправній меті. Специфіка нормативної правової інформації полягає в тому, що модель поведінки, яка міститься в нормі, узагальнюючи величезне число окремих випадків, накладає обмеження на будь-яку іншу інформацію із того ж питання. У низці випадків (у зобов'язуючих, заборонних нормах) її використання є обов'язковим під погрозою застосування санкції.

У зв'язку з тим, що більшість цивільно-правових норм має диспозитивний характер, тобто дає особам можливість вибору варіантів поведінки [6, 16], сфера регулювання більш високого рівня у випадку цивільного права, в якій керуючий суб'єкт — це держава, проявляє себе меншою мірою ніж у публічному праві. Тому суб'єкт цивільного права має набагато більше можливостей обирати із всієї інформації, яка ним отримується, цінну для себе, що дає підстави говорити про типовість зазначеного аспекту саме для цивільного права.

У певному сенсі цінність цивільно-правової інформації зумовлена ще й тим, що цивільно-правові норми заздалегідь прогнозують результати поведінки,

точніше, можливі позитивні результати правомірних дій і негативні наслідки дій протиправних. Інформаційне багатство цивільного права полягає в тому, що моделюється не тільки поведінка, здатна привести до мети, але й результати цієї поведінки або будь-якої іншої (неправомірної), що може бути обрана як засіб.

Уявляється, моделювання результатів правомірної поведінки, порівняно з іншими галузями права найбільшою мірою властиве саме цивільному праву і не так часто має місце у, наприклад, кримінальному праві. Зазначене, однак, не виключає моделювання іншими галузями права результатів правомірної поведінки.

У кожному конкретному випадку та або інша інформація може бути більш-менш вагомим в процесі ухвалення рішення. Можна припустити, що у низці випадків інформаційний вплив норм цивільного права починається, так би мовити, психологічно із з'ясуванням санкції, тобто ступеня ризику у випадку неправомірної поведінки. І тут програма позитивної поведінки (або формулювання заборони, інакше кажучи, гіпотеза та диспозиція) набуває цінності лише тією мірою, якою прив'язана до цієї, настільки важливої в інформаційно-психологічному відношенні санкції.

Можлива й інша ситуація: санкція має психологічно підлегле значення, більш важливою є програма позитивної поведінки. Зазначене не означає, що частини норми мають неоднакову важливість у нормі, мова йде лише про передбачуваний механізм сприйняття інформації, коли одна частина повідомлення в силу логічного зв'язку робить цінними інші його частини.

У підручнику за редакцією Р. О. Стефанчука звертається увага на таку особливість норм цивільного права як часта відсутність такого елемента структури норми, як санкція [6, 16]. Тому можна вести мову про більш часту у порівнянні з іншими галузями права, збільшену важливість у цивільному праві програми позитивної поведінки і більш підлегле психологічне значення санкції.

У низці випадків ступінь цінності цивільно-правової інформації для адресата залежить від його індивідуальних особливостей — загальної та правової культури, знань, досвіду, соціальних настанов, моральних поглядів. Тут істотне значення має ознака новизни інформації. Різною інформаційною цінністю володіють норми цивільного права для кваліфікованого юриста та для людини, яка не має юридичної підготовки. У цьому зв'язку зрозуміла важливість підвищення загальної та правової культури населення, використання для цієї мети засобів масової інформації та пропаганди.

Цінність цивільно-правової інформації залежить за інших рівних умов від якості (видів і форм) самої інформації. У цьому сенсі можна говорити про різну здатність зменшувати невизначеність, тобто про неоднакову інформаційну цінність різних юридичних конструкцій.

Доцільно порівняти інформаційну цінність принципу цивільного права та конкретної цивільно-правової норми. За аналогією з поняттями, що мають різний ступінь спільності, можна вважати, що принцип має більший обсяг і менший зміст, а норма — навпаки. Звідси випливає, що принцип цивільного права

(виражений мінімумом тексту) містить набагато більше інформації, ніж конкретна та багатослівно виражена норма цивільного права. Принцип нібито у прихованому вигляді містить інформацію про велику масу відносин. Знання принципів цивільного права дає певною мірою уяву й про реалізацію конкретних цивільно-правових норм. Інформаційна цінність принципу для конкретного адресата є вищою тому, що норма дозволяє орієнтуватися лише в даній конкретній ситуації, тоді як знання принципу дає можливість оцінити або передбачати безліч конкретних ситуацій, більш широко орієнтуватися в дійсності.

Тільки термінологічне закріплення в законі назви відповідних принципів цивільного права найчастіше породжує різне тлумачення суб'єктами найбільш важливої цивільно-правової інформації. Тому необхідно мати на увазі, що інформаційний потенціал правових принципів розкривається тільки у визначеннях відповідних понять і категорій або в їхній системі. У цьому зв'язку необхідно визнати доцільність розкриття у ст. 3 Цивільного кодексу України визначень понять, загальних засад цивільного законодавства, оскільки відсутність останніх суттєво збіднює інформаційну функцію цивільного права, знижуючи у кінцевому підсумку ефективність цивільно-правового впливу на суспільні відносини. Проста констатація в кодексі неприпустимості свавільного втручання до сфери особистого життя людини, неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом, свободи договору, свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, судового захисту цивільного права та інтересу, справедливості, добросовісності та розумності мало що говорить людині, яка далека від юриспруденції.

Відсутність концентрованої та законодавчо закріпленої інформації про зміст загальних засад цивільного законодавства не сприяє й регулюванню цивільних відносин «відповідно до загальних засад цивільного законодавства» на основі аналогії права (ч. 2 ст. 8 ЦК України).

І. В. Москаленко зазначає, що найбільш повна та концентрована інформація про цивільно-правове регулювання суспільних відносин міститься саме в цивільно-правових дефініціях, що закріплюються в якості самостійних елементів змісту нормативних актів. Саме через них за допомогою коротких визначень найбільш важливих цивільно-правових понять передається інформація для суб'єктів суспільних відносин. Для цивільно-правового регулювання така інформація має, безсумнівно, більше значення, ніж для функціонування інших галузей права. Це зумовлено більшим обсягом нормативного матеріалу, що міститься в цивільному законодавстві. Освоїти такий обсяг правового матеріалу найчастіше проблематично навіть фахівцям, не говорячи вже про простих громадян. Крім того, давно відомо, що більшість членів суспільства керується у своїй поведінці не тільки знанням конкретних норм права, що відносяться до даної ситуації, а основними ідеями, закріпленими в законодавстві. Громадяни звичайно знайомі і добре засвоюють загальні приписи права, що належать до правової свідомості як соціальні цінності, тоді як окремі приписи далеко не завжди їм відомі [7, 41]. Автор зазначає, що для суб'єктів цивільних

правовідносин легше й важливіше засвоїти, наприклад, визначення понять правосуб'єктності, права власності, договору, ніж численні норми, що визначають їхні права та обов'язки в конкретних видах правовідносин. Не вважаючи цю думку безспірною, все ж таки можна констатувати важливу роль правових дефініцій у концентрованому закріпленні цивільно-правової інформації.

Ефективність інформаційної функції цивільно-правових дефініцій багато в чому залежить від повноти визначення понять, присвячених основним положенням. Такий розділ Цивільного кодексу України має містити повний набір усього того, що потрібно для позначення та фіксації фундаментальних, основних положень цієї галузі права. Однак аналіз змісту розділу 1 Цивільного кодексу України не підтверджує такої точки зору. Тут, наприклад, відсутні визначення соціальних та юридичних цілей цивільно-правового регулювання, правових цінностей, які захищаються цивільним правом.

Зазначені пропозиції певною мірою можна віднести й до форми та змісту інших нормативно-правових актів цивільного законодавства та цивільно-правових договорів. Включення до законів та підзаконних нормативно-правових актів розділів, присвячених фіксації спеціальних положень щодо регульованої актом цивільного законодавства специфічної сфери відносин, визначенню понять стосовно цієї сфери сприятиме посиленню інформаційної функції цивільного права. Такий підхід все частіше починає застосовуватися у правотворчій діяльності. Не лишається без застосування цей аспект і в практиці складання цивільно-правових договорів. До договорів все частіше включаються розділи, присвячені визначенню понять, які застосовуються у сфері відносин, яку регулюють зазначені договори.

Не всі цивільно-правові дефініції, закріплені у якості самостійних елементів змісту нормативно-правових актів, несуть у собі інформацію, що має концептуальне значення. Багато які з них містять інформацію, яка деталізує визначення базисних, основних цивільно-правових понять. До такого роду цивільно-правових дефініцій належать, наприклад, визначення понять господарського товариства (ч. 1 ст. 113 ЦК України), повного товариства (ч. 1 ст. 119 ЦК України), командитного товариства (ч. 1 ст. 133 ЦК України), товариства з обмеженою відповідальністю (ч. 1 ст. 140 ЦК України), товариства з додатковою відповідальністю (ч. 1 ст. 151 ЦК України), акціонерного товариства (ч. 1 ст. 152 ЦК України), виробничого кооперативу (ч. 1 ст. 163 ЦК України) та ін.

Багато цивільно-правових дефініцій, розвиваючи визначення такого базового поняття, як договір, забезпечують передачу інформації про особливості різних форм взаємозв'язку суб'єктів цивільних правовідносин. До них належать цивільно-правові дефініції, що розкривають поняття різних видів договірних зобов'язань.

Залежно від характеру регульованих відносин норми цивільного права можуть взагалі не містити повного обсягу інформації, необхідної для формування індивідуальної поведінки, якщо допускається використання іншої інформації. Характерний приклад — диспозитивні норми. Враховуючи широке застосування порівняно з іншими галузями диспозитивних норм у цивільному праві можна говорити про типовість зазначеного аспекту для цивільного права.

Література

1. Константинова А. В. Реализация функций права // Юрист-правовед. — 2010. — № 1.
2. Коломенская Е. В. Функциональный подход к исследованию договора // Журнал российского права. — 2005. — № 5.
3. Сокольская Л. В. Функции права в аспекте его общесоциальной ценности // Право и образование. — 2007. — № 6.
4. Цивільне право України : підручник / за ред. Є. О. Харитонова. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — 640 с.
5. Урсул А. Д. Информация : (методол. аспекты) / А. Д. Урсул. — М. : Наука, 1971. — 296 с.
6. Цивільне право України : навч. посіб. / за ред. Р. О. Стефанчука. — К. : Наук. думка, 2004. — 448 с.
7. Москаленко И. В. Методологические основы исследования и содержания информационной функции общих гражданско-правовых дефиниций // Право и образование. — 2004. — № 6. — С. 38–43.

Анотація

Матійко М. В. Цінність цивільно-правової інформації як важливий аспект дослідження інформаційної функції цивільного права. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню інформаційної функції цивільного права та цінності цивільно-правової інформації. Надається характеристика цінності цивільно-правової інформації, розглядаються фактори, від яких вона залежить. Сформульовано пропозиції щодо посилення інформаційної функції цивільного права шляхом внесення змін до законодавства України.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, інформаційна функція права, вплив цивільного права, призначення цивільного права, цінність цивільно-правової інформації.

Аннотация

Матийко И. В. Ценность гражданско-правовой информации как важный аспект исследования информационной функции гражданского права. — Статья.

Статья посвящена анализу информационной функции гражданского права и ценности гражданско-правовой информации. Дается характеристика ценности гражданско-правовой информации, рассматриваются факторы, влияющие на нее. На основании осуществленного исследования сформулированы предложения по усовершенствованию действующего гражданского законодательства.

Ключевые слова: гражданское право, функции гражданского права, информационная функция права, воздействие гражданского права, назначение гражданского права, ценность гражданско-правовой информации

Summary

Matiyko M. V. Value of Civil Law Information As Important Aspect of Research of Informative Function of Civil Law. — Article.

The article is devoted to the research of informational function of civil law and value of civil law information. Description of value of civil legal information is given, factors, influencing on it, are examined. Propositions on strengthening of the informational function of civil law are formulated, those on amending the Ukrainian legislation.

Keywords: civil law, functions of civil law, informational function of law, influence of civil law, purpose of civil law, value of civil law information